

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida 2014-yil 19-dekabrda 0055-raqam bilan qayta ro'yxatga olingan.

2022-yil. 8-son.

Tahrir hay'ati:

Baxtiyor SAIDOV
Dilshod KENJAYEV
Nizomiddin MAHMUDOV
Yorqinjon ODILOV
Nasirullo MIRKURBANOV
Jabbor ESHONQULOV
Valijon QODIROV
Baxtiyor DANIYAROV
Abdurahim NOSIROV
Tolib ENAZAROV
To'liqin SAYDALIYEV
Ravshan JOMONOV
Zulxumor MIRZAYEVA
Qozoqboy YO'LDOSHEV
Tajixon SABITOVA
Salima JUMAYEVA
Nilufar NAMOZOVA
Qayum BAYMIROV
Lutfullo JO'RAYEV
(bosh muharrir o'rinsbosari)

Bosh muharrir

Bahodir JOVLIYEV

Sahifalovchilar:

Akmal FARMONOV
Gulnoza VALIYEVA

Nashr uchun mas'ullar:

Nilufar NAMOZOVA
Nigora URALOVA
Yuliya MUSURMANOVA

Tahririyat manzili:

100038, Toshkent shahri
Matbuotchilar ko'chasi 32-uy.
Telefon: (98) 121-74-16,
(71) 233-03-10, (71) 233-03-45,
(71) 233-03-67.
e-mail: til_adabiyot@umail.uz
vab-sayt: www.tilvaadabiyot.uz

Jurnaldan ko'chirib bosilgan maqolalar "Til va adabiyot ta'limi" dan olindi, deb izohlanishi shart.

Jurnaldan nashr etilgan maqolalarda mualliflarning tahririyat nuqtayi nazariga muvofiq kelmaydigan fikr-mulohazalari bosilishi mumkin.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqdir qilinmaydi va muallifga qaytarilmaydi.

Bosmaxonaga. 2022.28.08. da topshirildi. Ofset ushida chop etildi. Qog'oz bichimi 60x84/8. Shartli bosma tabog'i 6.0. «Arial» garniturasini. 10, 11 kegl. «ECO TEXTILE PRODUCT» MCHJ bosmaxonasida chop etildi. Manzil: Toshkent sh. Mirobod tum., Matbuotchilar ko'chasi 32-uy. Buyurtma ___ Adadi 1500 nusxa. Bahosi kelishilgan narxda.

TIL VA ADABIYOT TA'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ
LANGUAGE AND LITERATURE
TEACHING

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PUBLIC EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

MUNDARIJA

DOLZARB MAVZU

Nigora Uralova. Sovet davrida yozilgan yolg'on tarix haqiqatlari juda achchiq..... 3
Xadicha Muhitdinova. O'quvchilarning o'zbek tilidan bilim, ko'nikma va malakalarini baholash mezonlari 9

TILSHUNOSLIK

Nizomiddin Mahmudov. Iboralar va ularning ma'no tarkibi tavsifi 14
Malika Dautova. Nominative features of modern english neologisms 18

ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

Nasima Qodirova. Adabiyot darslarida ijobiy muhit yaratish texnologiyalari 20
Sadoqat Pirimqulova. Kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda o'yin mashqlarining roli 22

TAHLIL

Qobiljon Valiyev. Ingliz tili darslarida akademik litsey o'quvchilari nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari 24
Nilufar Cho'liyeva. Nazar Eshonqul qissalarida ramz va uning talqini 26
Nodira Yangiboyeva. "Kuzda bahor havosi" hikoyasining ijodiy biografiyasi 27
Salima Jumayeva. "Iztiror" dostonida ishq va sog'inch falsafasi 29

TADQIQOT

Yorqinjon Odilov. Iqbol Mirzo she'rlari tiliga lingvopoetik chizgilar 31
Mo'min Turdibekov. Ustrushan toponimining kelib chiqish tarixi 33
Minovvarxon Hojiyeva. Terminologik kompetensiyani shakllantirishda terminologik lug'atlarning o'rni 35
Mavluda Achilova. Pedagogik-psixologik tadqiqotlarda o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish muammosining o'rganilishi 36

KICHIK TADQIQOT

Aziza Mo'minova, Munavvar Amonova. Reklama matnlarida badiiy ifoda 39
Akbar Ruziyev. Xususiy diskurslarning lingvistik xususiyatlari 41
Gulzoda Soatova. Adabiy tanqidiy maqolalarda badiiy matn talqini 43
Ilhom Botirov. Yoshlarni ma'naviy-ma'rifiy va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni shakllantirish 45
Ma'rifat Ismailova. Strategik kompetensiya va kommunikativ strategiyalarning chet til o'qitishdagi ahamiyati 47
Yusufjon Nabijanov. Edrawmax - grafik organayzerlarni hosil qiluvchi dasturiy ta'minot 48
Zebo Umarova. Ingliz tilida turizmga oid terminlarning ayrim leksik-semantik xususiyatlari 51
Shahnozaxon Xalikova. Muloqot vaziyatida yosh va jins xususiyatlari 53
Fazliddin Badriyev, Olim Eshniyozov. Yangi O'zbekiston o'qituvchisi 55

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ

Толиб Кельдиев. Сложные случаи орфографии 57

ИСПОЛЬЗУЙТЕ ЭТИ МАТЕРИАЛЫ

Барно Баратова, Елена Шевчук. Изучение синонимии слов как средства художественной выразительности 60

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Татьяна Половинкина. Художественное воплощение отдельных восточных этностереотипов в произведении С.Афлатуни «Ташкентский роман» 64
Дмитрий Пупонин. Полижанровая структура романа О.Громыко «Профессия: ведьма» 66
Азиза Гафурова. Экфрасис в прозе русских классиков 70
Диана Шарапова. Небесное пространство в лирике Марины Цветаевой 72
Севарахон Отахоннова. Своеобразие стиля Льва Толстого 73

ПРОБЛЕМЫ. ПОИСКИ. РЕШЕНИЯ

Шахноза Муракаева. Проблемы развития устной речевой компетенции при обучении английскому языку в военных аудиториях 75

НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Гулноза Сабирова. Проблема формирования иноязычной речевой компетенции школьников 77
Дилором Исмолова. О функциональных особенностях топонимического индикатора курган в русском и узбекском языках 80

ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ

Айболган Борашева. Историческая диагностика предшественников перевернутого образования и его динамика в преподавании 83
Татьяна Полатова. Экспериментальное обучение заимствованной лексики на уроках русского языка 85

TIL VA ADABIYOT

TA'LIMI

ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

jurnali

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining
Filologiya va Pedagogika fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy
natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrdir.

qilinadi". Jamiyat boshidan o'tkazgan barcha voqea-hodisalar, yutuqlar, hatto kamchiliklar shu jamiyatning terminlarida o'z ifodasini topadi.

Keyingi paytlarda tilimizda "termin" so'zi o'rniga "atama" so'zi qo'llanilayotgani kuzatilmoqda. Buning noo'rinligini tilshunos olim A.Hojiyev ham ta'kidlagan [6: 22–25]. Tilshunos olim A.Madvaliyev "atama" so'zini shartli ravishda qo'yilgan nomlarga, jumladan, geografik joy nomlariga, toponimlarga nisbatan keng ma'noda qo'llash maqsadga muvofiq ekanligini aytadi [7: 56].

Termin chegaralangan leksik qatlamga mansub lug'aviy birlik bo'lib, terminologik tadqiqotlarning asosiy obyekti hisoblanadi. Termin terminologik lug'atlar yaratishning muhim manbayidir. Terminlar – jamiyatning, umuman, insonlarning kasbiy faoliyatidagi asosiy vosita. Terminlar ilm-fan, texnika sohalarining rivojlanishi bilan shakllanib, takomillashib boradi.

"Terminologik lug'at tarkibining rivojlanishi jarayoni-da so'z yaratish, so'z tanlash, birinchidan, tilning ichki va tashqi imkoniyatini aniq farqlash, to'g'ri tushunish, ikkinchidan, tilning taraqqiyot qonuniyatlariga, uning talablariga asoslanib ish ko'rish lozim bo'ladi. Uchinchidan, til lug'at tarkibining, ayniqsa, terminologiyasining rivojlanishida tashqi manba ham muhim rol o'ynashini hamma vaqt e'tiborda tutish shart" [8: 10–11].

Terminologik lug'at – har bir soha uchun zarur maxsus lug'at sanaladi. Terminologik yoki maxsus lug'at deganda, ensiklopedik lug'atlarning biror-bir ixtisoslik terminlarini – alohida bilim sohasi va fan-texnika tarmoqlaridagi tushuncha va predmetlarning nomlarini qamrab oluvchi, ularni tushuntirib, izohlab beruvchi turi tushuniladi [9: 11]. Demak, terminologik lug'at muayyan bir sohaga oid terminlarni tushuntirib berishi yoki bilimning turli xil, odatda, yondosh sohalarini terminlarini qamrab olishi mumkin. Terminologik lug'atga tildagi muayyan soha terminologiyasi jamlanadi, uning izohi shu tilda beriladi yoki bunday

lug'at ikki, uch va ko'p tilli bo'lishi mumkin. Tilshunoslik terminologiyasiga quyidagi terminologik lug'atlarni misol qilib keltirish mumkin: O'zbek tili grammatik terminlarining qisqacha izohli lug'ati" (A.Hojiyev, L.Reshetova. T., 1980), "Lingvistik terminlarning izohli lug'ati" (A.Hojiyev T., 1985), "Nemischa-o'zbekcha grammatik atamalarining izohli lug'ati" (T.Z. Mirsoatova, M.Sattorov. T., 1990), "Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati" (A.Hojiyev. T., 2002.) va boshqalar.

Adabiyotshunoslik terminologiyasiga oid bir necha terminologik lug'atlar nashr etilgan: "Adabiyotshunoslik terminlari lug'ati" (H.Homidiy, Sh.Abdullayeva, S.Ibrohimova. T., 1967, 2-nashr 1970), "Adabiyotshunoslikdan qisqacha ruscha-o'zbekcha terminologik lug'at" (N.T.Hotamov. T., 1969), "Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati" (N.T.Hotamov, B.I.Sarimsoqov. T., 1979. 2-nashr 1983), "O'zbek aruz lug'ati" (A.Hojiahmedov. T., 1998.)

Xulosa qilib aytganda, terminologik lug'atlar bo'lajak filolog-mutaxassislarining terminologik kompetentligini rivojlantirishning asosiy manbayi hisoblanadi. Bo'lajak mutaxassisning fanga oid terminlarni puxta o'zlashtirishi, kasbiy faoliyatida ulardan unumli foydalanishi, mutaxassislikka oid terminlarni tushunishi, ularni o'z o'rnida qo'llay bilishi, terminlarning muqobillari, variantlari, sinonimlarini hamda tarixiy-etimologik manbalarini, mazmun-mohiyatini mukammal bilishi, ularni nutqiy vaziyatlarga mos ravishda qo'llay olish ko'nikma-malakalarini tarkib toptirishi, ya'ni terminlarni maqsadli ravishda amalda qo'llash layoqatini shakllantirishi terminologik kompetentlikning mazmun-mohiyatini belgilaydi. Buning uchun esa har bir talaba-yosh mutaxassisning ish stolidan terminologik lug'atlar bo'lishi zarur. Terminologiya bilan bog'liq barcha muammolarni ilmiy hal etish, tilshunoslik va adabiyotshunoslikka oid terminologik lug'atlarni yaratish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Словарь иностранных слов. – Москва: Русский язык, 1988. – С. 91.
2. Inoyatov U., Xodjaev B. Umumta'limiy kompetensiyalarni loyihalashtirishning konseptual asoslari // Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnali, 2016. №2. 8-bet.
3. Turdiyev N.Sh., Asadov Yu.M., Akbarova S.N., Temirov D.J. Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston Respublikasi pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti, 2015. 160-bet.
4. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка // Проблемы структурной лингвистики. – Москва, 1968. – С. 110.
5. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 1981. 28-bet.
6. Hojiyev A. Termin tanlash mezonlari. – Toshkent: 1996. 22–25-betlar.
7. Madvaliyev A. Termin – terminologik lug'at – izohli lug'at // O'zbek tili va adabiyoti. 2008, 6-son. 56-bet.
8. Hojiyev A. Termin tanlash mezonlari. – Toshkent: 1996. 10–11-betlar.
9. Гринев С.В. Введение в терминологическую лексикографию (учебное пособие). – Москва, 1986. – С.11.

Mavluda ACHILOVA,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti tadqiqotchisi

PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TADQIQOTLARDA O'QUVCHILAR TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOSINING O'RGANILISHI

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish muammosining psixologik-pedagogik tadqiqotlarda o'rganilish ahamiyati yoritib berilgan.

Annotation. The article illuminates the importance of studying the problem of development of pupils' thinking in psychological and pedagogical researches.

Аннотация. В статье освещена значимость изучения проблемы развития мышления учеников в психолого-педагогических исследованиях.

Kalit soʻzlar: bilim, koʻnikma, mala-ka, kompetensiya, tafakkur, ontogenez.

Keywords: knowledge, skill, ability, competence, thinking, ontogenesis.

Ключевые слова: знание, умение, навык, компетенция, мышление, онтогенез.

Mamlakatimizda taʼlim-tarbiyaga qoʻyilayotgan zamonaviy talablar mazmunini barkamol shaxs kamolotini taʼminlashga qaratilgan gʻoyalar belgilaydi. Xususan, boshlangʻich taʼlim sifati va samaradorligiga qoʻyiladigan talablar oʻquvchilarning bilim, koʻnikma, malaka va kompetensiyasini muntazam oshirib borish, oʻquvchilarning iqtidorini toʻgʻri tashxislash va yoʻnaltirish, ularning jamiyatda oson ijtimoiylashuvini amalga oshirish, turli xil madaniy koʻnikmalarini qaror toptirish kabilarda koʻzga tashlanadi. Bunday keng qamrovli talablarni sifatli bajarish maqsadida Oʻzbekiston Respublikasi Xalq taʼlimi vazirligi va Oʻzbekiston pedagogika fanlar ilmiy tadqiqot instituti hamkorligida “Boshlangʻich taʼlim konsepsiyasi” ishlab chiqildi. Unga koʻra “shaxsga yoʻnaltirilgan hamda kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan boshlangʻich taʼlim jamiyat taraqqiyoti bilan barobar rivojlanib, takomillashib boruvchi taʼlim nazariyasiga tayangan holda muntazam tarzda rivojlantiriladi va shaxsni jamiyat talablari asosida yuksaltirishga xizmat qiladi”.

Konsepsiyada boshlangʻich taʼlimning maqsad va vazifalari belgilab berilgan, uning sifat va samaradorligini oshirishning ilmiy-pedagogik asoslari tahlil qilingan, boshlangʻich taʼlim mazmuni aniqlashtirilgan, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat taʼlim standartlarini ishlab chiqish va taʼlim jarayoniga tatbiq etish, taʼlim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq etish shartlari belgilab berilgan, oʻquvchilarning bilimni nazorat qilish va baholash, iqtidorlik darajalarini aniqlash va iqtidorli oʻquvchilar bilan ishlash mexanizmi yoritib berilgan, ota-onalar bilan hamkorlikni tashkil qilish, oʻquvchilarning salomatligi, boshlangʻich sinf oʻqituvchisiga qoʻyiladigan kasbiy talablar va konsepsiyani hayotga tatbiq etish chora-tadbirlari boʻyicha metodik tavsiyalar keltirilgan.

Tadqiqotlarda inson miyasi oʻsishining 90 foizi bolalikning dastlabki uch yilida sodir boʻlishi aytiladi. Shunday ekan, maktabgacha va kichik maktab yoshi inson miyasi rivojlanishining birinchi optimal davri hisoblanadi. Bu davrda inson tez oʻrganish va rivojlanishga qodir: hislarini, qobiliyatini rivojlantiradi, oʻz guruhini aniqlaydi, til va ijtimoiy xatti-harakatlarini rivojlantiradi. Olti yoshga kelib, miya allaqachon kattalar hajmining 95% ni tashkil qiladi, ammo kulrang materiya yoki miyaning fikrlaydigan qismi bolalik davrida qalinlashishda davom etaveradi, chunki miya tashqi dunyodan kelgan maʼlumotlarga javoban qoʻshimcha aloqalar hosil qiladi.

Insonning shakllanish yillarida pedagogik va psixologik jihatdan taʼlimga chanqoq oʻquvchilarni tarbiyalash va ularga gʻamxoʻrlik qilish hamda maktabgacha taʼlim tajribasi oʻquvchilar uchun umr boʻyi muhim taʼsir koʻrsatishi va bu butun jamiyatga foyda keltirishi mantiqan eng toʻgʻri yoʻldir.

2000-yilda oʻquvchilar rivojlanishining ahamiyatini anglash va taʼlimning ijobiy taʼsiri boʻyicha tadqiqotlarni kuchaytirishga asoslanib, Milliy tadqiqot kengashi

(National Research Centre – NRC) AQSHda erta bolalik taʼlimi boʻyicha tadqiqot oʻtkazdi. Tadqiqot hisoboti va xulosasiga koʻra, taʼlim sifati va samaradorligi toʻrtta asosiy yoʻnalish: oʻqituvchilarning malakasini oshirish, bilimga asoslangan oʻqitish, davlat siyosati va xalq taʼlimi boʻyicha saʼy-harakatlarga bogʻliq, deb topildi [1].

Taʼlim va unga munosabat, erta taʼlimning ijobiy jihatlari boʻyicha Sharq mutafakkirlari ham oʻz qarashlarini bayon etishgan. Mutafakkir shoir Alisher Navoiy tafakkur, aql va farosat, ilm va maʼrifatni inson kamolotining qanotlari sifatida eʼtirof etadi. Shoir “Bilim va donishmandlik insonning bezagidir”, [2: 21] deb yozadi. Shoir bolaga kichik yoshligidanoq bilim va tarbiya berish, savodini shakllantirish lozimligini uqtirgan holda bu borada Ibn Sinoning qarashlarini maʼqullaydi. Unga koʻra, oʻquvchilarni 6 yoshdan muallim qoʻliga topshirish yaxshi samara beradi.

Burhoniddin Zarnujiy “Bolaga taʼlim yoʻlida qoʻllanma” kitobida: “Oʻqib oʻrganish uchun eng yaxshi vaqt yoshlik davri, erta tong va qosh qoraygan payt. Bilim oluvchi ana shu vaqtni samarali tashkil etishga odatlansin, bordi-yu, unga bir fan zerikarli boʻlsa, boshqasi bilan mashgʻul boʻlsin”, [2: 20] deya taʼkidlaydi. Olim oʻzining “Taʼlimul – mutaallim” nomli asarida taʼlimda izchillik, uzviylik va uzluksizlik tamoyillariga rioya qilish lozimligini uqtiradi. Mazkur eʼtirof Sharq xalqlarida taʼlim va uning oʻzgarmas tamoyillari ancha oldin shakllanganligini koʻrsatadi.

“Devonu lugʻatit turk” asarida Mahmud Qoshgʻariy bilim egallash insonning fazilati ekanligini taʼkidlaydi. Asarda “Ey oʻgʻlim, mendan oʻgit, nasihat ol, odobli va tarbiyali boʻlishga tirish, toki el ichida zoʻr olim boʻlib tanil va ular orasida odob va ilm tarqat” yoki “Ilm, hikmat oʻrgan, oʻrganishda havoyilik va takabburlik qilma, hech narsa oʻrganmasdan, oʻzini bilimdon koʻrsatib maqtangan kishi imtihon vaqtida uyaladi, achinadi” [2: 21] kabi fikrlar allomaning ilm va maʼrifat borasidagi qarashlarini oʻzida ifoda etadi.

Oʻrta Osiyoda yetishib chiqqan mutafakkir Yusuf Xos Hojib ham “Qutadgʻu bilig” asarida bilimni yuksak qadrlaydi. Alloma bilimni boylik, kiyim, oziq-ovqat kabi narsa-hodisalarga qiyoslaydi. Bilim va bilimdonlikni qalban his eta olish, uni tushunish kerakligini aytadi va bilimdon boʻlishning tarbiya bilan chambarchas bogʻliqligi, bolaga qanchalik barvaqt tarbiya berilsa, bilim olishga ishtiyoqi shunchalik ortishi haqida yozadi.

Oʻquvchining psixologik va fiziologik xususiyatlari, oʻziga xos shaxsiy fazilatlariga oid oʻz fikrlarini jamoatchilikka maʼlum qilgan yana bir mutafakkir Umar Hayyomdir. U oʻquvchilar taʼlim dargohida egallagan bilimlari bilan cheklanib qolmasligi, balki hayotni kuza-tishi orqali egallagan bilimlarini mustahkamlashi, taʼlim jarayonida nazariya va amaliyot uygʻunligini taʼminlashi, egallagan bilim, koʻnikma hamda malakalarini har xil usullarda koʻp marotaba takrorlab borishi jarayonida mustahkamlashi zarurligini taʼkidlaydi. Shuningdek, olim oʻz davrida taʼlim predmeti bilan hayot uzviy alo-

qadorligi prinsipini ilgari suradiki, bu bugungi ilm-fan va ta'lim-tarbiya jarayoni uchun ham o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda.

Tadqiqotchilardan Sh.A.Do'stmuhamedova, X.A.Tillashayxova, G.Baykunusova, G.Ziyavitdinovalar yosh davrlari psixologiyasi ontogenezida psixik tadrijiy taraqqiyotning umumiy qonuniyatlarini, bola psixik rivojlanishi hamda psixologik xususiyatlarini o'rganishgan.

Biz ham tadqiqotimiz davomida yosh psixologiya-si bilan bog'liq davrlashtirishni amalga oshirdik. Unda insonlarning jismoniy va ruhiy rivojlanishi bilan bog'liq quyidagicha davriy chegaralar o'z ifodasini topgan:

- 1) bolalik davri psixologiyasi;
- 2) kichik maktab yoshidagi bolalik davri psixologiya-si;
- 3) o'smirlik davri psixologiyasi;
- 4) ilk o'spirinlik davri psixologiyasi;
- 5) katta yosh davri psixologiyasi;
- 6) qarilik davri psixologiyasi (gerontopsixologiya).

Avstraliyalik psixolog K.Byuler "o'quvchilarning faqat aqliy taraqqiyotigina emas, balki axloqiy rivojlanishi ham nasliy tomondan belgilangandir", deb ta'kidlaydi [3].

Amerikalik pedagog va psixolog J.Dyui - inson tabiatini o'zgartirib bo'lmaydi, inson irsiyat vositasida hosil qilgan ehtiyojlari va psixik xususiyatlari bilan tug'iladi. Bu ehtiyojlar va psixik xususiyatlar tarbiya jarayonida namoyon bo'lib, tarbiyaning miqdorini belgilab beruvchi mezondir, u ba'zida o'zgarishi mumkin, deb hisoblaydi [4].

Avstriyalik vrach-psixolog Z.Freyd ham bu borada J.Dyui ta'limotiga hamohang fikr bildirib, shaxs faolligini va uning harakatga kelishini ta'minlovchi kuchlarni quyidagicha tushuntiradi: "inson o'zining qadimiy hayvon tariqasidagi avlod-ajdodlaridan nasliy yo'l bilan o'tgan instinktiv mayllarning namoyon bo'lishi tufayli faoldir". Dyuning ta'limotiga ko'ra, "tormozlangan instinkt va mayllar yo'qolib ketmaydi, balki bizga noma'lum bo'lgan ongsizlik darajasiga o'tkazib yuboriladi" [5: 265].

Tadqiqotchilar F.Akramova va G.Ochilovalar "Muloqot – o'quvchilarda aqliy, axloqiy hislarning paydo bo'lish jarayoni, o'yin esa faoliyat turlaridan biri bo'lib, o'quvchilarning kattalar faoliyatini, ish-harakatlarini aks ettirishda ifodalanadigan va atrofni bilishga qaratilgan faoliyatdir", [6: 87] degan fikrni ilgari suradilar.

Ilmiy-pedagogik tafakkur dialektika qonunlari asosiga quriladi. Unda o'quvchilar hayotiy faoliyatining tashqi shart-sharoitlari va tasodifiy stimullarini taqozo etuvchi o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini harakatga yo'naltirish nuqtayi nazaridan pedagogik dalil, vaziyat, hodisa, voqeliklar hisobga olinadi. Bola qanday harakat qilishiga qaramasdan, uning xulq-atvori va shaxsini tahlil etishda nafaqat yaxshi yoki yomon xatti-harakatiga oid aniq dalillar, balki uning ichki olami bilan bog'liq motiv, ehtiyoj, qiziqishlarni hisobga olish zarur. Masalaga bunday yondashuv shakllanayotgan shaxsning xulq-atvori tasodifiy yoki xarakteridagi qonuniyat natijasi ekanligini ishonchli aniqlash imkonini beradi. Bu esa xulq-atvorni pedagogik savodxonlik bilan tahlil etish, unga asosli baho berish va to'g'ri ta'sir ko'rsatishga yordam beradi. Pedagogik, shuningdek, hayotiy nuqtayi nazardan

o'quvchilarning o'zaro birgalikdagi harakati nafaqat tarbiya obyekti sifatida, balki o'z-o'zidan shaxsiy hayotni aks etadigan, anglaydigan, o'z-o'zini qayta tashkil-lashtiradigan ijodiy harakatlanuvchi subyektlar tarzida namoyon bo'ladi. Shuning uchun pedagoglar o'quvchilarning fikrlashi va xulq-atvoridagi turli kutilmagan, oddiy bo'lmagan istalgan vaziyatlarga tayyor bo'lishi va operativ ta'sir ko'rsatishi lozim. Haqiqiy ma'nodagi pedagogik tafakkur pedagogga tayyor namunalardan voz kechish, yangilikni qabul qilish, narsa-hodisalarga uyg'oq nigoh bilan qarash, qarama-qarshiliklarni tahlil etish va uni hal etishga yo'l topishda yordam beradi, [7: 190] degan ilmiy qarashlarni ilgari suradigan tadqiqotchilar ham mavjud.

Tadqiqotimiz davomida pedagogik tafakkurning quyidagidek qator mezonlari va parametrlari aniqlashtirildi:

- tarbiyaviy hodisalar va dalillarni yaxlitlikda, o'zaro aloqadorlik va o'zaro bog'liqlikda tahlil etish qobiliyati;
- pedagogik o'zaro harakat va ta'sir ko'rsatish qobiliyati;
- pedagogik harakatni ta'lim-tarbiyaning maqsad va natijalari bilan o'zaro taqqoslay olish qobiliyati;
- pedagogik tafakkur yuritish jarayonida fikrlashning barcha turlari va usullaridan foydalanish qobiliyati;
- pedagogik voqelikni tahlil etish va umumlashtirish, pedagogik nuqtayi nazardan haqiqat va yolg'onni farqlay olishni yaxlitlikda amalga oshirish qobiliyati;
- pedagogik voqelikni tahlil etishda mavhumlikdan aniqlikka qarab borish qobiliyati;
- murakkab shablon va stereotiplarni rad etish, baholash, umumlashma, yondashuv, harakatlarni izlab topish qobiliyati;
- amaliy, ijodiy izlanishda nazariya va yangi g'oyalardan foydalanish qobiliyati;
- o'quvchilar bilan muloqot jarayonida dalillarni samarali qo'llash va ishonchli asoslash qobiliyati;
- fikriy egiluvchanlik va tezkorlikning namoyon bo'lishi qobiliyati;
- taktik va strategik harakatlarni farqlay olish qobiliyati.

O'quvchilar tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan bir qancha metodlar mavjud bo'lib, ulardan biri "O'quvchilar ijodini o'rganish metodi" hisoblanadi. Mazkur metod o'quvchilarning aniq bir yo'nalishdagi qobiliyati, layoqati, shuningdek, bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalari darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Metodning afzalligi muayyan bolaga xos bo'lgan individual imkoniyatni ko'ra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratishida ko'zga tashlanadi.

O'quvchilar ijodini o'rganishning quyidagi shakllari mavjud:

- 1) turli mavzulardagi tanlovlar;
- 2) maktabgacha ta'lim muassasasi ko'rgazmalari;
- 3) festivallar;
- 4) musobaqalar [8: 321].

Zardushtiylik dinining muqaddas kitobi bo'lgan "Avesto"da ta'kidlanishicha, bilim va tarbiya hayotning asosiy tirgagidir. Har bir yoshni shunday tarbiyalash zarurki, u avvalo yozishni o'rganish asosida bilim olishi, so'ngra odob-axloqi bilan eng yuksak pog'onaga

ko'tarilishi kerak. Kohin muallim oqsoqollar kengashi tomonidan tanlanib, qat'iy belgilangan qoidalar asosida yoshlarga ta'lim va tarbiya bergan. "Avesto"da o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash qoidalari sifatida quyidagilar keltiriladi:

- a) diniy va axloqiy tarbiya;
- b) jismoniy tarbiya;
- d) o'qish va yozishga o'rgatish [9].

Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy (973–1048) Sharq uyg'onish davrining qomusiy olimlaridan biri bo'lib, o'zining bir qator asarlarida pedagogika va psixologiyaga oid qarashlarini bayon etgan. Olim o'quvchilarni maktabda o'qitish va tarbiyalash jarayonida dunyoviy fanlarni bir-biri bilan bog'lab, turli mavzularda mulohazalar yuritish kerakligini ta'kidlaydi: "Bizning maqsadimiz o'quvchilarni toliqtirib qo'ymaslikdir, bir mavzuni qayta-qayta takrorlab o'qib berish bolani zeriktiradi, xotirasini susaytiradi. Agar bola bir mavzudan boshqa bir yangi mavzuga o'tib tursa, u xuddi turli-tuman bog'larda sayr qilgandek bo'ladi, bir bog'dan o'tar-o'tmas, boshqa bir bog' boshlanadi. Bola ularning hammasini ko'rgisi va tomosha qilgisi keladi. Har bir yangi narsa bolaga rohat bag'ishlaydi, deb behuda aytilmagan", [10: 186] deydi.

1999-yildan boshlab mamlakatimiz Milliy o'quv dasturiga asosiy ko'nikmalar bilan bir qatorda muloqot, fikrlash qobiliyatlari va AKT bilan bog'liq bo'lgan ko'nikmalar ham kiritilgan. Fikrlash qobiliyatlarining rivojlanishi

shu barcha asosiy bosqichlarda kutiladi va quyidagilarga asoslanadi:

1. *Axborotni qayta ishlash ko'nikmalari*. Mazkur ko'nikma o'quvchilarga tegishli ma'lumotlarni topish va to'plash, saralash, tasniflash, ketma-ketlik, taqqoslash va tahrirlash, shaxsiy va guruh munosabatlarini tahlil qilish imkonini beradi.

2. *Mulohaza yuritish qobiliyatlari*. Mazkur qobiliyat o'quvchilarga fikr va xatti-harakatlarning sabablarini ko'rsatishga, xulosalar chiqarishga va fikr bildirishga, o'z fikrini tushuntirish uchun aniq tildan foydalanishga, dalillarga asoslangan hukm va qarorlar chiqarishga imkon beradi.

3. *Surishtiruv qobiliyatlari*. Bu qobiliyat esa o'quvchilarga tegishli savollarni berish, muammolarni qo'yish va aniqlash, nima qilish va qanday tajriba orttirishni rejalashtirish, natijalarni bashorat qilish va oqibatlarini taxmin qilish, xulosalarni sinab ko'rish va g'oyalarni takomillashtirish imkonini beradi.

4. *Ijodiy fikrlash qobiliyatlari*. Bu o'quvchilarga g'oyalarni yaratish va kengaytirish, gipotezalarni taklif qilish, tasavvurni qo'llash va muqobil innovatsion natijalarni izlash imkonini beradi.

5. *Baholash qobiliyatlari*. Mazkur qobiliyat o'quvchilarga ma'lumotni baholash, o'qigan, eshitgan va qilayotgan ishlarining qadr-qimmatini baholash, o'zining va boshqalarning ishi yoki g'oyalari qiymatini baholash mezonlarini ishlab chiqish va o'z mulohazalariga ishonch hosil qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://en.wikipedia.org/wiki/NRC>
2. Do'stmuhamedova Sh.A., Nishanova Z.T., Jalilova S.X., Karimova Sh.T., Alimbayeva Sh.T. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. Oliy pedagogik o'quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
3. Бюлер К. Духовное развитие ребенка. – Москва, 1924. Подробнее на livelib.ru: <https://www.livelib.ru/author/171535-karl-byuler>.
4. Дьюи Дж. От ребенка – к миру, от мира – к ребенку. – Москва: 2009. ISBN: 978-5-8403-1539-2; <https://www.livelib.ru/book/1000398297-pedagogikadetstva-ot-rebenka-k-miru-ot-mira-k-rebenku-dyui-dzh-dyui-d>
5. Nishanova Z.T. va boshq. Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya. Darslik. – Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2018.
6. Akramova F., Ochilova G. Pedagogika. Psixologiya. O'UM. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2010.
7. Xodjayev B., Choriyev A., Saliyeva Z. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. Darslik. – Toshkent: 2018.
8. Xoliqov A.A. Pedagogik mahorat. Darslik. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2011.
9. Xolmo'minov J.M. Nitshe va Sharq falsafiy tafakkuri // https://www.researchgate.net/publication/337655961_nitse_va_sark_falsafiy_tafakkuri
10. Bola – odobi bilan aziz (Nashrga tayyorlovchi: Ziyovuddin Rahim). – Toshkent: Navro'z, 2015.

Aziza MO'MINOVA,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Umumiy tilshunoslik kafedrasi o'qituvchisi,

filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent;

Munavvar AMONOVA,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti 1-bosqich magistranti

REKLAMA MATNLARIDA BADIY IFODA

So'nggi yillarda tovar va xizmatlar xilma-xilligi ortishi bilan reklamaga bo'lgan e'tibor oshib bormoqda va ushbu holat reklama matnlarining ham o'rganilish zaruriyatini yuzaga chiqarmoqda. Dastavval reklama so'zi xususida. Ushbu so'z lotin tilidan olingan bo'lib, "qich-qirmoq", "jar solmoq" degan ma'nolarni anglatadi. Uning